

SZEKULÁRIS VALLÁSHÁBORÚ

FRANK FÜREDI: *A célkeresztben Magyarország.*

Fordította: SOPRONI András. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, Budapest, 2017. 235 oldal, 2900 Ft

Frank Füredi európai kultúrharcról írott könyve a témának a populizmus fogalma körül zajló politikai diskurzusban betöltött szerepét helyezi új megvilágításba. A magyar és az európai olvasó számára az teszi egyaránt érdekessé a szerző elemzését, hogy a populizmusról szóló diskurzus olyan kitüntetett témái, mint a Brexit vagy Trump megválasztása mellett a Magyarországgal kapcsolatos populistaellenes narratívák vizsgálatának is különös figyelmet szentel.

Füredi szerint a populizmus leíró kifejezésből morális telítettségű szóvá, negatív bélyeggé vált, olyan jelzővé, amely a politikai ellenségkép kialakítására szolgálva a másképp gondolkodók morális alsóbbrendűségére utal. A könyv szerint a „populista” bélyeg azt a szerepet kezdi ellátni a politikai diskurzusban, amit a fasizmus címkéje képviselt a II. világháborút követően. Tehát a pozitív morális telítettségű – ugyanakkor sajátosan felfogott – demokrácia – mondhatni – „aszimmetrikus ellenfogalmaként” (Reinhart Koselleck) jelenik meg. A szerző rámutat arra, hogy nem a ma populistaként számon tartott pártok önmeghatározásáról van szó, hanem a populizmusellenesség hirdetői nevezik őket így. A tudományos diskurzust épp így megterheli a populizmusellenesség, hiszen a téma kapcsán született fősodratú irodalom túlnyomóan ellenségesen viszonyul tárgyához. Gyakran a demokrácia betegségeként vagy olyan ellenségként mutatják be a populizmust, amelynek nincs helye a demokratikus keretrendszerben. Az olvasónak hamar feltűnhet, hogy a Füredi által elemzett és kritizált narratívák egyszersmind egy olyan demokráciafelfogást is implikálnak, amely szemben áll a 21. századi populizmusnak tulajdonított értékekkel. A szociálkonzervatív attitűdök összességét, a vallásosság és nacionalizmus iránti fogékonyságot és a hagyománytisztelést is ilyennek tekintik, ami

magyarázattal szolgálhat arra, hogy a populizmus el-lenségfogalomként való politikai instrumentalizációja hogyan teremthet kulturális játékkeret a jobboldal számára: a populizmus előretörése óhatatlanul egybemosódik a kulturális jobboldal értékvilágával. Füredi szerint a demokrácia és a populizmus körüli értelmezési harcnak elsősorban a „nyílt társadalom” alapértékei látják kárát, amelyek elveszítik erkölcsi tekintélyüket.

Fogalomhasználatában és megközelítésében a szerző maga is állást foglal az általa bemutatott értelmezési harcban, hiszen különös figyelmet szentel a populizmusellenesség meghatározásának, majd azt a demokráciára leselkedő veszélyként mutatja be, tökéletesen megfordítva az általa kritizált demokráciafelfogást és populizmus-kritikát. Vagyis a populizmusnál és az illiberalizmusnál sokkalta veszélyesebbnek tarja annak túlhajtott kritikáját. Értékelése szerint a populistaellenes retorikában egyre gyakrabban üti fel a fejét a demokrácia burkolt megkérdőjelezése is, amire a magyar példaktól látszólag eltávolodva a könyv kézenfekvő példaként a Brexit-népszavazás és a Trump-győzelem elitista bírálatait idézi fel, miszerint az emberek „rosszul szavaztak”. Az általa bírált populizmusellenesekkel szemben Füredi a demokrácia lényegi vo-

násának tartja a nemzeti önrendelkezést, amellyel szemben értékelése szerint a demokráciát lényegében megkérdőjelező „populizmusellenes hadjárat” zajlik.

Frank Füredi értekezésében előkelő helyet foglal el az európai kultúrharc bemutatása. A párizsi nyilatkozatot aláíró Robert Spaemann német filozófus *Európa – értékközösség vagy jogrend?* című írásában a következőképpen határozta meg ennek tétjét: „azoknak a kezében van a hatalom, akik az értékeket tételezik, ennél fogva az értékekért folytatott harc semmi más, mint a hatalomért folyó harc – leplezett formában”.

Ezt a politikai küzdelmet Füredi szerint a demokrácia elitista, illetve populista koncepciójának ellentéte, azaz az európai föderalizmus és a nemzetállami szuverenitás konfliktusa határozza meg.

Az értékek meghatározásáért folytatott elkeseredett kultúrharc, úgy tűnik, átkelt az Atlanti-óceánon, és immár azt a kérdést is felveti, hogy ki határozza meg az európai értékeket. A kereszténység Európa életében betöltött szerepe, vagy a multikulturalizmus és a nacionalizmus körül dúló vitákban a szerző szerint egyértelművé vált, hogy az Európai Unió országainak nincsenek közös értékeik, a föderalisták számára hiányzik a normatív hatalom, amely megteremthetné ezt, így a gazdasági-politikai integráció nem képezhet közös értékeken alapuló közösséget.

Füredi Magyarországnak az európai vitákban betöltött sajátos helyzetét azzal magyarázza, hogy itt most reneszánszát éli a nacionalizmus, ami annak tudható be, hogy az ország a nemzetállami függetlenség attribútumait egészen a rendszerváltásig nem mutathatta fel hiánytalanul, így lényegében egy korábbi fázisban jár, mint Nyugat-Európa, amelynek országai már a 19. század végén eljutott erre a pontra. A szerző az üstökénél ragadja meg a multikulturalizmust is, amikor rámutat, hogy a sokszínűséget prédikáló populistaellenes hangadók a nemzeti identitás konstruált jellegének leleplezése közben képesek valósággal rajongani a csoportidentitásokért, amelyeket homogén egészként fognak fel (miközben ezt a nemzet esetében igencsak nehezményezik).

A szerző külön fejezetet szentel annak a kérdésnek, hogy Nyugat-Európában mi vezetett el a „poszt-nemzeti” állapothoz. Ehhez felidéri azokat a szerzőket, akik a nemzethez fűződő lojalitás mindenek fölé helyezését bizalmatlanul szemlélték a 20. század folyamán, s ennek során külön kitér Carlton J. H. Hayesre, aki szerint a nacionalizmus egy mesterségesen létrehozott „szekuláris vallás”. Füredi erre az álláspontra vezeti vissza a nemzeti lojalitás megkérdőjeleződését, valamint azt is, hogy az európai föderalisták – leginkább a holokausztra hivatkozva – morális veszélyként tüntetik fel a nacionalizmus erősödését.

A könyv vonatkozó fejezete éppoly ellentmondásos, mint az általa tárgyalt téma, hiszen a nacionalizmus politikai vallás voltát éppen azáltal igazolja, hogy a Hayes nevével fémjelzett nacionalizmus-kritika szétzedése közben maga is elzarándokol a francia forradalom vértől csobogó kútforrásához, hogy az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának* tekintélyéből merítsen. „Minden szuverenitás elve természeténél fogva a nemzetben lakozik” – idézi a szerző. Füredi szövegében a nacionalizmus politikai vallásként való azonosításának elutasítása bujkál, de a kiragadott mondatot mégis nehéz más helyiértéken kezelni, mint az Újszövetség ide vágó mondatát: „nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte” (Róm. 13,1). Amikor Füredi a nemzeti elvvel szemben keltett morális pánikot leplezi le, könnyen az az érzése támadhat az olvasónak,

hogy a sorok között is épp egy vallás apológiája rejtezik. Szerzőnk ezután arra törekszik, hogy tompítsa a keresztény univerzalizmus és a nacionalizmus közötti feszültséget. A német Christlich Demokratische Union Deutschlands (CDU) által képviselt, kiüresedett kereszténydemokrácia kapcsán utal rá, hogy a német kereszténydemokratákat nem éppen a keresztény univerzalizmus iránti ragaszkodás akadályozza meg a nemzettel való azonosulásban, hanem a saját kulturális értékeikbe vetett hit hiánya.

Kelet- és Nyugat-Európában az emlékezetpolitika egyaránt kitüntetett területe a kultúrharcnak, így a politikai témájú publicisztikákban is egyre több történelmi utalással találkozhatunk – állapítja meg a szerző. Ezen a szellemi hadszíntéren a nemzeti hagyomány relativizálása és a történelmi folytonosság helyreállításának igénye áll egymással szemben. Az unió és a nemzeti történészek által „kidolgozott múlt” teljes mértékben elszakadt egymástól – írja Füredi, aki az EU teleologikus történelmi narratívájában a történelem végének lejárt szavatosságú liberális mítoszát véli felfedezni, ami kétségteljesen kezdetektől népszerű volt a naivan pacifista páneurópai körökben. Ezért a gondolatért csak értelmiségi szalonokban lelkesednek, a könyv tézise szerint azonban **Európa keleti felében az emberek nem akarnak szakítani a történelemmel, eszükben sincs lecserélni a nemzeti narratívát egy eurokonform identitás-konstrukcióra**, ami jótékonyan kiszabadítaná őket a történetiség örvényéből.

Frank Füredi egész könyvén végigvonul az EU-s narratívák kritikája, miszerint azok nem csupán teleologikus történelemszemléletről tanúskodnak, hanem egy tudatosan létrehozott politikai üdvtörténet alapjául szolgálnak, amelyben a nacionalizmus az Antikrisztus, az európai föderáció pedig maga a megváltás. A szerző elemzése ebben a kérdésben tüpontos, sőt fenti megállapítása a kérdés tágabb eszmétörténelmi kontextusában is érvényes: Kant *Az örök békéjéről* kezdve az európai egység szekuláris felfogású hívei többé-kevésbé burkoltan egy „polgári vallás” kialakítását sürgették. Füredi attól már nagyvonalúan eltekint, hogy a nacionalizmus is minden kétséget kizáróan kezdettől fogva politikai vallás formáját ölti, és pontosan ugyanúgy számolta fel a nálánál organikusabb társadalmi képződményeket, ahogy azt a mai föderalisták szeretnék tenni vele.

A kultúrharc vonatkozásában a szerző már műve elején fontos utalást tesz az értékekért folytatott küzdelem vallásos jellegére. Mint írja: „az értékek körül ma folyó kultúrharc az Európában az újkor elején dúló vallásháborúkra emlékeztet”. Így tehát az európai kultúrharcot figyelemreméltó módon szekuláris hitvitaként mutatja be az olvasónak. A könyv által adott sok válasz után már csak az, a nacionalizmus és a föderalizmus ellentétét meghaladó kérdés marad az olvasóban: egyáltalán lehet-e szekuláris választ adni Európa értékválságára?

CZOPF ÁRON